

ти виборчим комісіям право звернутися до суду з заявою про реєстрацію кандидата на виборну посаду або скасування списків таких кандидатів. Крім того, у випадку, якщо ЗМІ публікує результати опитування громадської думки, пов'язаної з виборами, необхідно зобов'язати ЗМІ зазначати організацію, яка проводила опитування, час його проведення, кількість опитаних осіб, метод збору інформації, точне формулювання питань.

Отже, на сучасному етапі існує необхідність вивчення проблеми забезпечення виборчих прав громадян України. В епоху становлення правової держави і формування громадянського суспільства змінюється деякі аспекти взаємодії людини, суспільства і держави. З одного боку, демократизація суспільних процесів призводить до визнання необхідності розширення свободи особи і посиленню її правової охорони, з іншого реалії і особливості суспільних відносин спричиняють необхідність деяких обмежень прав людини і громадянина. Створити систему демократичного державного управління можна шляхом утворення політико-правового механізму здійснення виборчих прав громадян. На нашу думку, вже сьогодні в державі є досить позитивні тенденції, які можуть бути підставою для розвитку кодифікаційних робіт з метою створення Виборчого кодексу України.

Список літератури: 1. Закон України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» / Голос України 8 грудня 2004 року. 2. Копиленко О., Мурашкін Г. Деякі методологічні аспекти наукового забезпечення законодавчого процесу // Вісник Академії правових наук України. 2003. № 2. Ст. 132. 3. Проблемы гарантии и защиты прав граждан / Материалы научно-практической конференции. Тарту, 1997. Ст.7. 4. Виборче право України: Навч. посібник. / За ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук. К., 2003. Ст. 39. 5. Лысенко В.И. Некоторые проблемы развития Российского избирательного права // Государство и право. № 8. 1995. 6. Панарин И. Информационная война и избирательный процесс // Мир безопасности. 2000. № 3. Ст. 60.

Надійшла до редколегії 25.02.05

В.Д. Людвік

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ – ОСНОВА ПРИНЦИПУ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Проголошуючи принцип народного суверенітету, визнаючи народ України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, Конституція України у статті 5 передбачає, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Таким чином, реалізація принципу народного суверенітету неможлива без гарантування й забезпечення широкого кола політичних прав і свобод. Отже, принцип народного суверенітету тісно пов'язаний із політичними правами і свободами: з одного боку, він здійснюється, реалізується, розкривається через комплекс політичних прав і свобод, з іншого, – виступає їхньою гарантією, є їхньою передумовою; політичні права і свободи, в свою чергу, перетворюють принцип народного суверенітету з конституційної декларації на політичну реальність.

Політичні права і свободи мають конституційне закріплення – вони містяться у Розділі II Основного Закону «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», норми якого встановлюють засади конституційно-правового статусу особистості.

Маємо зазначити, що термін «право» застосовується у різних значеннях, має різне змістове навантаження. Однак, у всіх випадках він походить від кореня «прав», що означає «правда», «справедливість» [1, с.225].

Цікаво, що в інших мовах цей термін має схоже походження. Так, зокрема, англійське «right» зобов'язане своїм походженням латинському «rectus», а також тевтонському «recht», що означають «правий», «прямий». Поняття, пов'язані з правом, мають на увазі, що це чиясь шанобливе ставлення або обов'язок; що це щось морально справедливе та чесне; що це якийсь правовий титул або вимога [2, с.38].

Юридична наука розрізняє право в об'єктивному та право в суб'єктивному значенні: в першому, – це система чинних в державі норм і принципів, які встановлюються або санкціонуються нею з метою забезпечення регулювання суспільних відносин; в другому – під правом розуміється забезпечена законом міра можливої поведінки суб'єкта, спрямована на досягнення цілей, пов'язаних із задоволенням його інтересів [3, с.358].

Об'єктивне та суб'єктивне право тісно пов'язані: перше забезпечує регулювання другого, друге є реалізацією першого. Поки норма права є загальною і поширюється на всі випадки конкретної сфери життя і діяльності людини, – вона об'єктивна. Коли норма права стосується певної ситуації, здійснюється в конкретній поведінці суб'єкта, – вона суб'єктивна [1, с.227].

Аналіз політичних прав і свобод вимагає, перш за все, визначення змісту суб'єктивного права. Однак, він буде неповним без дослідження норм чинного законодавства (об'єктивне право) з точки зору його ефективності щодо забезпечення політичних прав і свобод, проголошених Конституцією України.

Політичні права і свободи слід розуміти як можливості громадян, що належать їм від народження і забезпечені законом. Ці можливості дозволяють громадянам у встановлених законом межах і формах активно впливати на організацію й діяльність держави та її органів, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів політичної системи, брати участь у політичному житті [4, с.21].

В іншому трактуванні, політичні права і свободи визначаються як «можливості (свободи) громадянина активно брати участь в управлінні державою та громадянському житті, впливати на діяльність різних державних органів, а також громадських організацій політичної спрямованості» [1, с.194].

У теорії права юридичний зміст суб'єктивного права визначається по-різному, однак більшість вчених поділяє ідею тричленної структури.

Так, суб'єктивне право розглядається як єдність трьох можливостей: 1) виду (міри) можливої поведінки; 2) можливості вимагати відповідної поведінки (здійснення дій або, навпаки, утримання від них) від інших (зо-

бов'язаних) осіб; 3) можливості звертатися в окремих випадках за допомогою не лише до громадськості, а й до державного апарату [5, с.225].

С.С. Алексєєв, визначаючи складові суб'єктивного права, виділяє наступні елементи: право на позитивні дії (можливість уповноваженої особи самостійно здійснювати юридично значимі дії); право-вимогу (можливість уповноваженої особи вимагати виконання або дотримання юридичного обов'язку від інших осіб); право-претензію (можливість уповноваженої особи привести в дію апарат державного примусу проти зобов'язаної особи) [3, с.118-124].

Л.С. Явич, дотримуючись, в цілому наведеного підходу до визначення змісту суб'єктивного права, зазначає, що лише в органічному зв'язку ці елементи утворюють право: без другого (право-вимоги) та третього (право-претензія) елементів перша можливість – можливість власних дій втрачає юридичний характер [6, с.176-177].

На думку М.І. Матузова, три елементи суб'єктивного права потребують доповнення ще одним – «можливістю користуватися певними соціальними благами» [7, с.115]. Аналізуючи цей підхід, Л.С. Явич справедливо зазначає, що ця можливість входить до права на позитивні дії.

Якщо визначення змісту суб'єктивного права, виходячи з його трьохелементного розуміння, на сьогодні є панівним, то питання щодо якостей, властивостей та ознак суб'єктивних прав і, зокрема, основних прав людини, в юридичній науці визначається неоднозначно. По-перше, незрозуміло, як в контексті суб'єктивного права (основних прав людини) співвідносяться поняття «якість», «властивість», «ознака»; по-друге, – які аспекти суб'єктивного права вони відображають і в чому полягає їхнє значення.

Так, наприклад, Л.Д. Воеводін у своїх роботах зазначає, що основні (конституційні) права утворюють єдиний державно-правовий інститут, який дозволяє розглядати їх як щось цілісне, що має специфічні ознаки та властивості [8, с.19; 9, с.148]. Співвідношення між «ознакою» та «властивістю» не розкривається, отже питання щодо їхнього змісту залишається відкритим.

Деякі вчені, характеризуючи суб'єктивні права (основні права людини), розкривають не «властивості», а «ознаки» цих прав [10-13]. Крім того, в деяких роботах поряд із терміном «ознака конституційних прав» застосовується поняття «якість конституційних прав» [12], а також як синонім терміна «ознака права» – термін «характерні риси права» [11].

Підміна зазначених понять одне одним свідчить про відсутність єдності у визначенні їх змісту. Так, наприклад, стверджується, що «кожна властивість є тією чи іншою якістю (основною чи неосновною), а кожна якість – це та чи інша властивість (суттєва або несуттєва)» [14, с.4]. Подібний підхід відображений також у словнику С.І. Ожегова: «властивість – якість, ознака, що складає відмінну особливість чого-небудь» [15].

В теорії права неоднозначність термінології призвела до того, що при визначенні основних характеристик конституційних прав і свобод називається сукупність різних кількісних та якісних елементів.

Так, наприклад, Н.В. Вітрук, говорячи про природу основних прав громадян, виокремлює лише дві юридичні ознаки – високий ступінь узагальнення (абстрактності) та відносну стабільність. Всі інші елементи характеристики, на його думку, є соціальними особливостями [12, с.71-72].

На думку О.П. Іванова, існують чотири юридичні ознаки, що характеризують конституційні права, – це: загальність, рівність, єдність, гарантованість. Крім ознак є також три особливості: широкий соціальний зміст, вираження найбільш суттєвих можливостей людини, безпосередній та об'єктивний характер реалізації [10, с.4, 5].

О.С. Кутафін при характеристиці конституційних прав виходить не з ознак, а з властивостей, якими, на його думку, є наступні: виникають безпосередньо з норм конституції; виражають відносини і зв'язки громадянина та держави; не припиняються і не виникають ізнову; зміст та обсяг основних прав всіх громадян є однаковим; здійснюються, переважно, у конкретних правовідносинах, в ході яких з'являються нові права; реальність основних прав забезпечується не тільки і не стільки індивідуальними зусиллями окремого громадянина, скільки державним та суспільним ладом в цілому в цілому [16, с.167-168].

Визначення змісту конституційних прав спирається на «властивості» в тлумаченні С.І. Козлової. Серед властивостей основних прав називаються такі: виступають ядром правового статусу; закріплюються за кожною людиною та кожним громадянином; не набуваються і не відчужуються за власною волею; мають особливі механізми реалізації та особливу форму закріплення [17, с.209-211].

Багатоманітність характеристик основних прав, що існує в теорії, засвідчує, по-перше, близькість термінів «якість», «властивість», «ознака», а по-друге, необхідність уніфікації, зведення до єдиної системи.

Отже, спробуємо з'ясувати, що таке якість і властивість основних прав.

Відповідаючи на це запитання, візьмемо за основу наступні твердження: «Якість – це внутрішня, сутнісна визначеність предмета, єдність його властивостей, що виражає його відмінність від інших предметів та явищ... в якості втілений нерозривний зв'язок основних властивостей предмета» [18, с. 305]; «якість предмета не зводиться, як правило, до окремої властивості» [19, с.194].

Таким чином, в ряду характеристик основних прав якість стоїть вище за властивість; перша співвідноситься з другою як ціле та його частина.

На думку С.С. Алексєєва, «якість» – це внутрішня, органічна особливість права як соціального утворення, «властивість» – його зовнішній прояв у процесі функціонування. Зазначене дозволяє розмежувати якість та властивість.

Якістю або внутрішньою визначеністю основного права є можливість людини мати благо, яке є для неї життєво важливим [20, с.34].

Благом слід визнати все, що дозволяє людині вести нормальний образ життя, що відповідає рівню сучасної цивілізації. Соціальним благом може бути, наприклад, життя, свобода, честь і гідність, безпека, здоров'я, освіта, спілкування тощо. Блага можуть бути матеріальними і нематеріальними.

До перших, зокрема, належать матеріальні цінності та можливість користування ними, другими є сама свобода поведінки, свобода вибору вчинків.

Можливість мати благо – це якість не лише основних, але й інших прав. Однак, основні права відрізняються від інших, неосновних прав. Цю відмінність дають їхні властивості.

Під властивістю в філософії розуміють таку категорію, яка відображає те, що характеризує зовнішню сторону прояву предмета чи явища [21, с.77; 22, с.1193]. За Гегелем, предмет має властивості, що характеризують певні його взаємини з іншими предметами; властивість є зовнішньою рефлексією, стороною предмета [23, с.124].

Маємо зазначити, що властивості основних прав людини не виникають з їхніх взаємин з іншими елементами правової системи, а лише виявляються у таких відносинах. Кожна властивість має свої ознаки, що її характеризують.

Наведений загальнотеоретичний аналіз змісту основних прав (якість – властивість – ознака) має безпосереднє застосування щодо основних політичних прав і свобод.

Отже, внутрішньою визначеністю (якістю) основних політичних прав і свобод є можливість людини (громадянина) брати активну участь у політичному житті держави й суспільства. Саме через сукупність цих благ реалізується принцип народного суверенітету.

Так само, як й інші основні права, політичні характеризуються такими властивостями: конституційне закріплення, верховенство; загальність; рівність; невідчужуваність; гарантованість; непорушність; пряма дія.

Щодо ознак, охарактеризуємо їх на прикладі такої властивості, як пряма дія. Пряма дія політичних прав і свобод означає відсутність необхідності отримувати дозволу на їх реалізацію та використання; можливість захищати ці права в судовому порядку та іншими законними способами; здійснення безпосередньо на підставі норм Основного Закону.

Список літератури: 1. Скаун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Х., 2000. 2. Новел А. Кінселла Природа та складові частини прав людини// Права людини: Концепції, підходи, реалізація: Пер. з англ./ Під ред. Б. Зізік. К., 2003. 3. Алексеев С.С. Общая теория права. М., 1982. Т. 2. 4. Бук В. Зміст конституційних політичних прав і свобод// Право України. 2001. № 9. 5. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. М., 1961. 6. Явич Л.С. Общая теория права. М., 1985. 7. Матузов Н.И. Личность. Право. Демократия. Саратов, 1972. 8. Воеводин Л.Д. Система конституционных прав и свобод граждан. Юридические условия и средства их обеспечения и охраны// Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе. М., 1987. 9. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в СССР: Учебное пособие. М., 1987. 10. Иванов А.П. Основные признаки конституционных прав и обязанностей советских граждан: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Саратов, 1969. 11. Патолин В.А. Субъективные права граждан: Основные черты, стадии, гарантии реализации// Советское государство и право. 1974, № 6. 12. Витрук Н.В. Юридическая природа конституционных прав и свобод граждан// Конституционных статус личности в СССР. М., 1980. 13. Упоров И.В. Правовое регулирование естественных прав человека в местах лишения свободы. Рязань, 1998. 14. Лукьянов И.Ф. Сущность категории «свойства». М., 1982. 15. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. М., 1985. 16. Кутафин О.Е. Осно-

вные права, свободы и обязанности граждан СССР/ Советское государственное право: Учебник. М., 1985. 17. Козлова Е.И. Конституционные права и свободы человека и гражданина// Государственное право Российской Федерации/ Под ред. О.Е. Кутафина. М., 1996. 18. Философия: Учебник для вузов/ Под ред. В.П. Сальникова и др. СПб., 1999. 19. Философский словарь/ Под ред. И.Т. Фролова. М., 1986. 20. Стремухов А.В., Гасанов К.К. Свойства основных прав человека как правовое явление// История государства и права. 2003. № 6. 21. Морозов В.В., Морозов В.Д. Диалектика: системы и развитие. Минск, 1978. 22. Советский энциклопедический словарь/ Гл. ред. А. М. Прохоров. М., 1984. 23. Гегель В.Ф. Наука логики. М., 1971. Т. 2.

Надійшла до редколегії 05.09.05

К.Л. Бугайчук

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Право на захист життя, здоров'я, власності й інших благ є найважливішим, природним, невід'ємним правом громадянина. Держава його легалізує, тобто формулює, уточнює обсяги, закріплює процедури реалізації, установлює обов'язок службовців державних і муніципальних органів, посадових осіб, у певний термін розглядати й вживати заходи у зв'язку з зверненнями, і воно стає регульованим законом. Якщо юридичними нормами закріплене певне суб'єктивне право громадян, але не забезпечене належним захистом, то такі норми в значній мірі декларативні. Створення скоординованої системи гарантій особистих прав громадян – необхідна умова становлення правової держави. Зважаючи на вищезазначене, особливої актуальності набуває питання щодо адміністративно-правового захисту прав громадян відповідними суб'єктами. Як зазначалося нами раніше, у центрі дослідження адміністративно-правового захисту фізичних і юридичних осіб знаходяться теоретичні і практичні проблеми регулювання цього захисту як складової частини правоохоронної діяльності державних органів їх посадових осіб, що охоплює розгляд правозахисних справ, включаючи адміністративно-правові спори, і прийняття по них рішень у встановлених законом формах і порядку. Узагальнено можна говорити про два головні напрямки юридичного захисту особистості: від злочинів, деліктів і інших неправомірних дій інших громадян, юридичних осіб; від неправомірних і недоцільних дій суб'єктів влади. Адміністративно-правовий захист фізичних і юридичних осіб, на нашу думку, повинен відноситися до другого напрямку [1].

Основні засоби захисту прав і інтересів громадян від зловживань, бюрократизму, некомпетентності, інертності й інших аномалій у діяльності носіїв владних повноважень наступні: створення й організація повсякденної роботи уповноважених державних (муніципальних) органів (суду, прокуратури, державних інспекцій і ін.). найважливішим завданням яких є захист правопорядку; існування й діяльність незалежних від держави інститутів громадського суспільства, здатних надати допомогу громадянам. Серед них є інститути, створені спеціально для цієї мети (адвокатура, товариство захисту прав споживачів), для яких така діяльність є важливою (профспілки), а також інші (засоби масової інформації, політичні партії, релігійні